

УДК 72.012.6

Б. Б. Слажнів

*Аспірант кафедри теорії історії архітектури та синтезу мистецтв.
Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, м.Київ.*

ФОРМИ ТА ЗАСОБИ АРХІТЕКТУРНОЇ ПЛАСТИКИ КОЛЕКТИВНОГО ЖИТЛА ХХ СТ.

Анотація: розглядаються поняття архітектурної форми та архітектурної пластики в контексті еволюційного розвитку зодчества з урахуванням тенденцій його розвитку в ХХІ ст. Розроблено структурну схему взаємозв'язку складових частин цілісної архітектурної форми. Проаналізовано ступінь вивченості проблематики. Ревізовано традиційні та доповнено нові засоби та засади організації архітектурної пластики.

Ключові слова: архітектурна форма, архітектурна пластика, композиція, структура.

Як свідчить світова практика, найбільш швидкими темпами розвивається житлова архітектура міського середовища. Якщо на початку ХХ століття висотним житловим будинком вважався 5-поверховий, то сучасне житло досягає 122 поверхів 516 м (житловий комплекс «Пентомініум» Дубаї.)

Темпи розвитку житлової архітектури значно випереджають теоретичну базу в цій галузі, що обумовило ряд питань, серед яких тенденції вирішення зовнішнього вигляду, раціональність, композиційна упорядкованість, доцільність вирішення його зовнішнього вигляду. Перш за все вони стосуються пластики поверхні. Під поняттям пластика завжди розумілось певне скульптурне вираження в матеріалі.

Насправді це значно глибше питання, зокрема якщо воно стосується поняття «архітектурна пластика». На сьогоднішній день з'явилися нові підходи та засоби пластичного вирішення зовнішнього вигляду висотного житла. На моделювання пластики впливають різні фактори, обумовлені конструкцією, функцією, середовищем. Усі ці фактори, підходи до вирішення зовнішнього вигляду житла та їх взаємозв'язок й визначають глибину поняття «архітектурна пластика».

Дослідження художньо-образної пластики висотного житла повинно доповнити теоретичні здобутки щодо загальної теорії формотворення, засобів виразності та образності архітектури.

На сьогоднішній день у зв'язку з вищезгаданими причинними факторами поняття архітектурної пластики висотного неіндивідуального житла потребує

не тільки наукового ревізування традиційних складових пластики, а й формулювання нових засобів та засад.

Безпосередньо питаннями архітектурної пластики займалось небагато архітекторів-практиків, теоретиків архітектури, мистецтвознавців, зокрема можемо виділити роботу О. Тица, О. Воробйової [10], в якій досліджується структура архітектурної пластики, її зв'язок з різними стилями в архітектурі. Також треба відзначити роботу Г. Сомова [8], в якій розглянута проблема пластичного вирішення багатоповерхового житла в масовому будівництві.

Історичні аспекти зміни форми архітектури щодо соціально-економічних факторів досліджували: І. Лежава, А. Раппапорт, А. Іконников, Р. Арнхейм, К. Зигель, А. Кучмар.

Вплив розвитку методології проектування і технології будівництва на архітектурну пластику висвітлено в роботах: Г. Сомова, І. Іванова, А. Габричевського, О. Тица, О. Воробйової, А. Брінкмана.

Питання зовнішнього вигляду житла досліджували: Г. Сомов, Н. Кордо, І. Жолтовський, В. Кацин, Б. Мержанов, Н. Козлова, І. Конторович, Н. Трубнікова, О. Іванова, В. Король. Розглядом фасадів архітектури займались: А. Никифоров, С. Ситар, О. Сидорова, С. Якхінд, Л. Холопова, Г. Зайцева.

Таким чином, наявний аналіз літературних джерел дає підстави зробити висновок, що швидкі темпи розвитку технологій, збільшення висотності житлової архітектури, відхід від типізації будівельних елементів на сьогоднішній день демонструють, що архітектурна теорія системно не охоплює цілу низку питань, безпосередньо пов'язаних з проблемою вирішення пластики житлових висотних споруд сучасного міського середовища.

Стосовно дослідження пластичних особливостей поверхні житлових будинків насамперед дамо визначення таким базовим поняттям, як архітектурна форма та, власне, архітектурна пластика.

Почнемо з архітектурної форми. У небагатьох роботах, що її досліджують, вона називається або поняттям, або категорією. Для більш детального розгляду встановимо між ними термінологічну різницю. В роботі О. Раппапорта, Г. Сомова «Форма в архітектурі: проблеми теорії та методології» [1] категорія характеризується застосуванням у багатьох сферах творчості: живописі, скульптурі, машинобудуванні і т.п., а поняття, зокрема «архітектурна форма» має вузький предметний сенс, обумовлений специфікою, яка визначається складністю архітектури. У даній статті ми обмежимося поняттям «архітектурна форма».

Поняття «архітектурна форма» на стадії становлення теоретичних засад зодчества містило в собі загальне уявлення про зовнішній вигляд споруди та

асоціювалося з простими геометричними фігурами, такими як: піраміда, паралелепіпед, циліндр, трикутник. Більш складний та системний підхід до розуміння форми спостерігається в античній архітектурі.

Пізніше в період Відродження, відбулося переосмислення ордерної системи та її закономірностей, інтеграція їх у тогочасну архітектуру.

Зі зміною стильових напрямів поняття «архітектурна форма» також змінювалось, набуваючи нових значень. Наприклад, у період панування класицизму архітектурними формами називались елементи системи класичного ордеру, але поступово дослідження архітектурних форм різних епох виділилися в окрему дисципліну – «історію архітектурних форм».

Докладно характеризується підхід до формулювання поняття «архітектурна форма» в «Енциклопедичному словнику» Брокгауза і Ефрона: внаслідок загального розповсюдження та постійного використання «Європейської архітектури», вивчення архітектури починається в наш час з вивчення форм італійського Відродження, котре слугувало його головною основою, причому вивчають спочатку колони, їх пропорції, форми та різні поєднувані з ними архітектурні частини, або так звану «Теорію архітектурних ордерів»; потім розглядаються різні частини фасадів, як, наприклад, вікна, двері, карнизи і т.п., що складає «Теорію архітектурних форм», наостанок, познайомившись детально з формами італійського Відродження, переходять до розгляду форм інших стилів або так званої «Історії архітектури» [2, с. 276].

Такий підхід обумовлювався професійною культурою, яка формувалася на класичних роботах у галузі архітектури, котрі включали трактати, починаючи з Вітрувія і закінчуючи М. Султановим та І. Михайловським, де архітектурна форма розглядалась як нормативна система, що складалась зі зразків пропорцій та історії їх появи, в працях були представлені індивідуальні форми, які належали конкретним будівлям і певним авторам.

Внаслідок еволюції проектної практики і будівництва житлової архітектури в період 1920 р., з арсеналу засобів пластики поступово витискаються ордерні конструктивні і оздоблювальні елементи. Набувають поширення узагальнені форми, які відповідають функціональному каркасу будівлі. Як бачимо, до ХХ ст. при описанні архітектурної форми розглядаються окремі її елементи та їх взаємозв'язки.

З розвитком архітектури ХХ ст. виник новий підхід до трактування архітектурної форми. З цього часу історичні архітектурні форми відносились до галузі історії архітектури, матеріальної культури та етнографії.

Підхід, що з'явився на початку ХХ ст., почав розглядати більш загальні частини будівлі та їх форму, такі як: стіни, віконні прорізи, сходи і подібні до них елементи, але саме поняття «архітектурна форма» переходить з

дослідження матеріальних особливостей у площину аналізу властивостей форм, геометричний вид, величина і тощо.

У кінці ХХ ст. в архітектурній теорії можемо виділити декілька основних трактувань архітектурної форми.

А. Іконников у своїй роботі «Функция, форма, образ в архитектуре» [5] розглядає форму архітектурного об'єкта «як спосіб його організації та спосіб існування в контекстах середовища та культури». Форма виступає як «матеріальне втілення інформації, вагомої для практичної діяльності та духовного життя людей, як носій естетичних цінностей та ідейно-художнього змісту твору архітектури. Вона невід'ємна від матеріально-технічної основи об'єкта, але спрямована на людину» [5, с. 12].

Г. Лебедева повертається до категоріального визначення форми та пише: «Категоріальна пара «форма-зміст», як відомо, ставить у відповідність формі – незмінній якості об'єкта – зміст як змінну в часі характеристику кожного визначеного етапу еволюційних (матеріальних або духовних) процесів, у котрих даний об'єкт бере участь [6, с. 64].

А. Бреславец пише: « На відміну від структури, що являє собою ідеальний об'єкт, форма являє собою конкретно обмежену частину простору шляхом послідовної матеріалізації елементів структури» [7, с. 76].

На нашу думку, найбільш докладне визначення архітектурній формі дав А. Іконников у своїй роботі «Функция, форма, образ в архитектуре» [5].

Узагальнюючи матеріал, погодимося з Г. Сомовим та О. Раппапортом, які в своїй роботі [1, с. 65] виділили три основні контексти архітектурної форми, а саме: історичний та етнографічний, критичний та теоретичний.

В історичному та етнографічному контексті розглядається архітектурна форма та її взаємозв'язок з різними факторами та умовами її існування – культурними, природними, технічними.

Критичному контексту притаманний аналіз форми з точки зору різних умов: художніх, утилітарних, типологічних, конструктивних.

Теоретичний визначається аналізом властивостей архітектурної форми, дослідженням їх особливостей та взаємозв'язків.

Загалом на сьогоднішній день визначення «архітектурна форма», згідно з роботою «Форма в архитектуре: Проблемы теории и методологии» [1, с. 71], має включати три складові: морфологічну, символічну та феноменологічну.

У свою чергу, морфологічну, символічну, феноменологічну сутність для більш детального аналізу ми поділили на тематичні блоки: матеріально-культурний, матеріально-практичний, духовний, художній. Ми виділили такі блоки, оскільки погоджуємося з твердженням А. Іконникова [5], що архітектура має включати матеріально-культурну, духовну та художню складову.

Матеріально-практичний блок доданий нами як засіб розкриття зв'язку форми та функції. Схема взаємозв'язків складових архітектурної форми та напрямів її дослідження зображена на рис.1.

Розглянувши існуючі трактування визначення архітектурної форми, відзначимо, що вони не розкривають взаємозв'язок форми з громадськістю та окремою людиною, мають не цілісний характер, оскільки спрямовані на розділення форми на складові частини з подальшим їх дослідженням. Тому ми пропонуємо своє трактування поняття «архітектурна форма», яке не претендує на завершеність, але представлене лише як можливий напрям для подальшого дослідження. Ми розглядаємо архітектурну форму як «матеріально-просторовий код». Першими, хто почав розглядати поняття архітектури як «просторового» мистецтва, були філософи-просвітники Г. Лессінг та Д. Дідро. На рубежі ХХ ст. вводиться визначення архітектури як мистецтва «формування простору».

Таке визначення може об'єднати та узагальнити вже існуючі знання і включити до визначення опис взаємозв'язків архітектурної форми з людиною та громадськістю загалом. Оскільки саме поняття «код» має на увазі створення структури, спрямованої на подальше зчитування, в данному випадку маємо архітектуру як матеріально-просторовий код, який є носієм інформації, що зчитується людиною.

Розглянемо докладніше, на які компоненти можемо розділити архітектурну форму, визначимо місце пластики у цій структурі. Нами розроблена схема організації складових частин архітектурної форми, її зображено на рис.2.

Отже, розділимо архітектурну форму на дві ключові складові – зміст та реалізацію. Дуалістичність сутності архітектурної форми розглядається як у теоретичних працях з архітектури, так і в філософських, прикладом є робота Г. Лебедевої [6].

Як уже зазначалося, архітектурна форма має включати три складові: морфологічну, символічну, естетичну; ми віднесли їх до змісту архітектурної форми.

Другою складовою архітектурної форми є реалізація. Реалізація архітектурної форми відбувається через композицію, що обумовлює закони формоутворення.

Г. Сомов розділяє композицію на об'ємно-просторову та пластику, він описує об'ємно-просторову композицію як таку, «що визначається загальним функціонально-планувальним вирішенням, вона пов'язана з організацією транспортно-пішохідних зв'язків та системою просторового розміщення об'єктів культурно-побутового обслуговування» [8, с. 8].

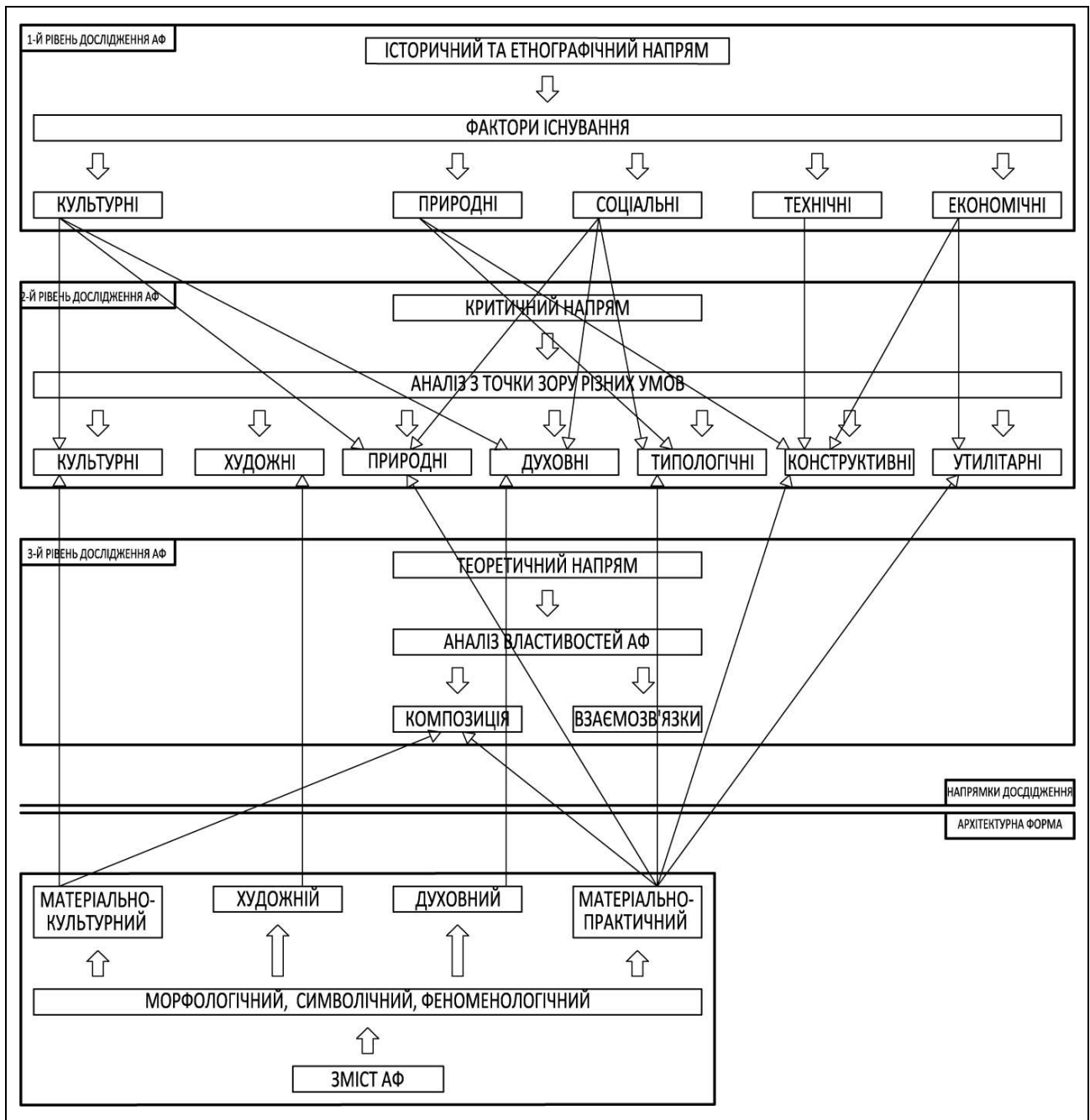

Рис. 1

Пластика як композиція, «спрямована на візуальне сприйняття об'єкта, безпосередньо пов'язана з функціонально-планувальним вирішенням будівлі та конструктивно-технологічними вирішеннями різних фасадних вузлів». Ми не погоджуємося з таким підходом, оскільки пластика є загальним законом, що описує форму. О. Тіц, О. Воробйова відносять об'ємно-просторову композицію до складової частини пластики. Ми погоджуємося з такою позицією та використовуємо в класифікації архітектурної пластики.

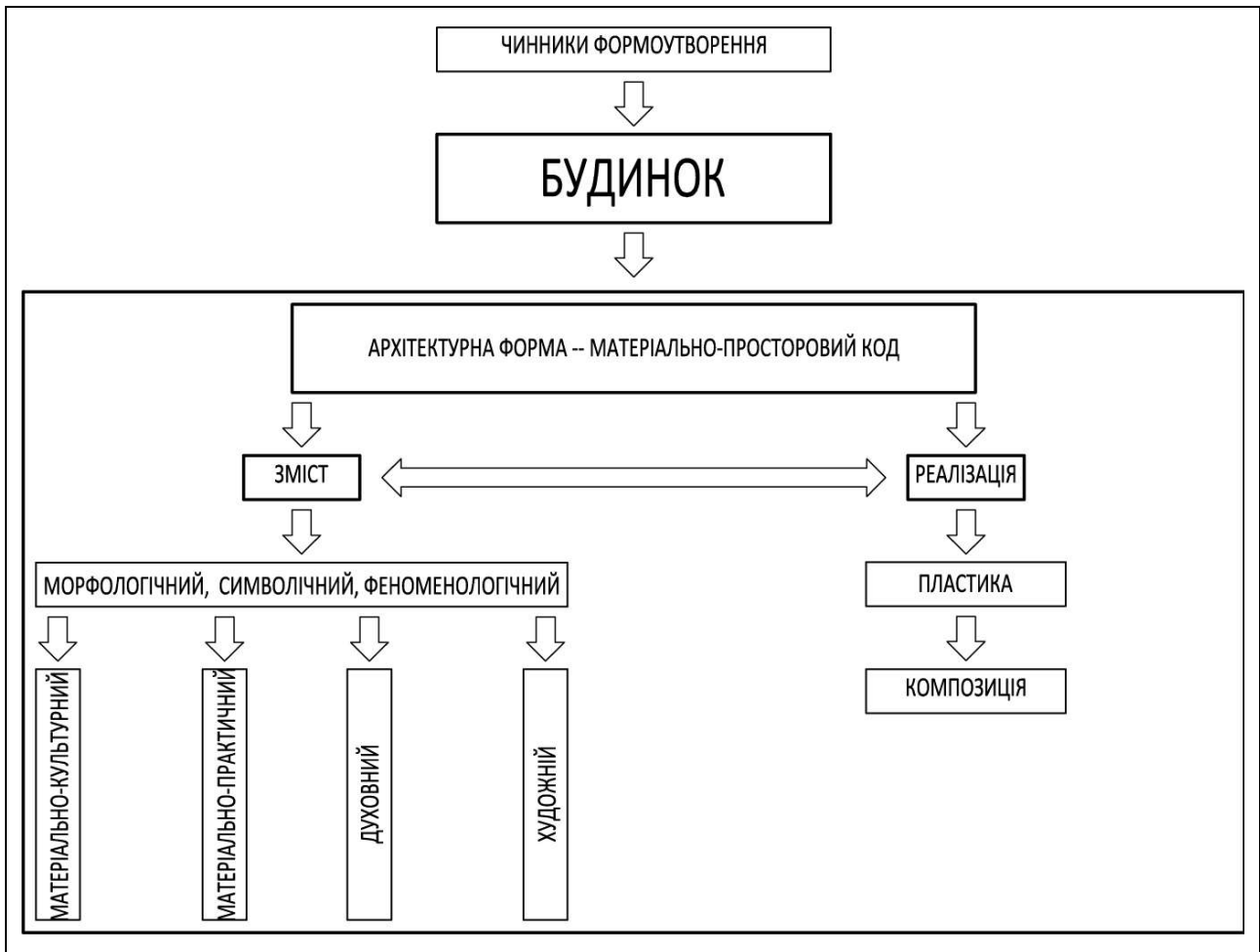

Рис. 2

Треба зазначити, що як і форма, пластика може бути як категорією, так і поняттям. У даній роботі ми розглядаємо поняття «архітектурна пластика».

Інший підхід до розуміння архітектурної пластики демонструється В. Тимофієнком. Він характеризує її як: рельєфність, об'ємний вираз форми, художньо проробленої згідно зі змістом і структурою споруди. Окремо дослідник виділяє пластичність – естетичну виразність ліплення об'ємної форми архітектурних творів [9]. Утім, таке трактування не охоплює всіх аспектів пластики будівлі. Глибше визначення архітектурної пластики дав О. Тіц та О. Воробйова під поняттям «пластика» вони розуміють сукупність усіх пластичних засобів, що формують простір, беруть участь у створенні художнього образу твору та розкритті його ідейного змісту [10]. Та треба доповнити, що визначення пластики не тільки охоплює сукупність усіх пластичних засобів, а й розглядає вплив одних елементів пластики на інші, розкриває властивості окремих архітектурних елементів як частини загальної архітектурної форми. У своїй роботі О. Тіц та О. Воробйова виділяють пластику об'єму та поверхні.

Пластика об'єму з метою аналізу ділиться на функціонально-конструктивну, художньо-тектонічну та декоративно-символічну.

Пластика поверхні – на структурну, орнаментальну та тематичну.

Розглядаючи сучасні тенденції розвитку архітектури, ми виділили ще один вид пластики – пластику оболонки. Елементи структурної організації пластики зображені на рис. 3.

Пластика об'єму характеризується охопленням значного обсягу матеріальної структури будівлі, починаючи від пластики, обумовленої конструктивними елементами, до пластики декоративної. Будучи відображенням стилів, а саме їх циклічного розвитку, пластика об'єму формується на межі функціонально-конструктивної раціональності та естетичного осмислення.

Функціонально-конструктивна пластика об'єму втілюються в елементах, що забезпечують вираження функції в конструктивній структурі. Прикладом можуть слугувати балкони, лоджії, тераси, арки, стіни, балки, колони.

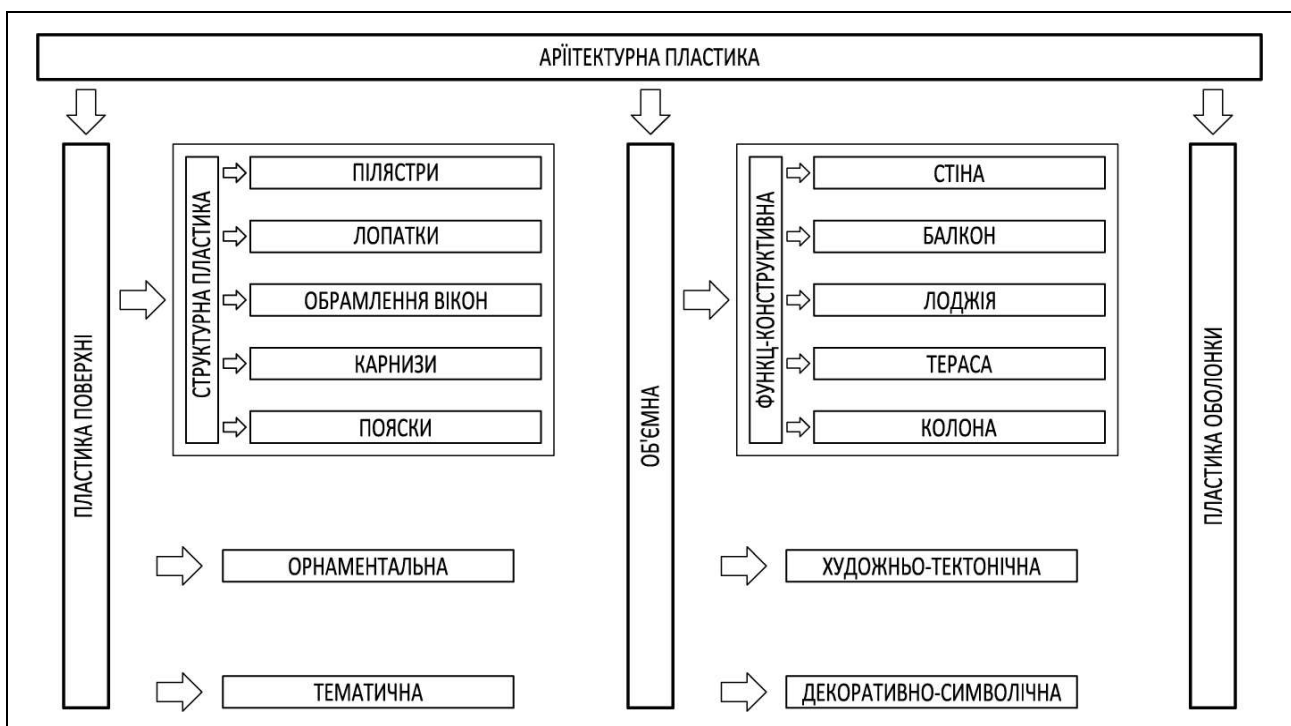

Рис. 3

Художньо-тектонічна пластика об'єму виражається в художньому осмисленні конструктивно-просторової структури, підкресленні композиційними засобами конструктивної сутності архітектурних елементів.

Декоративно-символічна пластика спрямована на створення сильного художнього враження за рахунок ефектних форм, використання символів, елементів стилю.

Пластика поверхні доповнює та уточнює ідею будівлі. Виражається в пластичній проробці поверхонь.

До структурної пластики поверхні належать архітектурні елементи, що підкреслюють внутрішню структуру об'єму будинку, такі як пілястри, лопатки, обрамовування прорізів, пояски та подібні до них елементи.

Орнаментальна пластика – це засіб доповнення композиції будівлі за рахунок тематичних візерунків. Ритм та метр виступають головним засобом створення орнаментальної композиції, підпорядкованої загальній структурі будівлі. Орнаментальна пластика доповнює та підсилює структурну, розкриваючи її особливості, розміщуючись у найбільш композиційно обґрунтованих місцях.

О. Тіц у своїй роботі [10] включає до тематичної пластики сюжетні та символічні рельєфи. Ми пропонуємо узагальнити цей вид пластики поверхні та включити до неї всі види скульптурного втілення архітектурної ідеї, такі як об'ємна скульптура, барельєф, горельєф, контррельєф.

Таким чином, запропонована класифікація розкриває як властивості матеріальної структури будинку, так й інформаційний зміст, що несе в собі архітектура.

Об'єм житлового будинку розглядається з точки зору двох структурних рівнів, які досліджують його складові, а саме: «архітектурна форма» та «архітектурна пластика».

На сьогоднішній день виділилося три рівні дослідження архітектурної форми: історичний та етнографічний, критичний та теоретичний.

Архітектурна пластика описується за допомогою пластики об'єму, пластики поверхні та пластики оболонки.

Перспективи використання наукових результатів

Отримані результати можуть бути використати при написанні наукових робіт, при підготовці завдань на проектування, при розробці проектів житлової архітектури. Результати дослідження, в цілому, мають практичну цінність як для проектних робіт, так і для теоретичних, а також для навчального процесу в архітектурних навчальних закладах.

Використана література:

1. Раппапорт А. Г., Сомов Г. Ю. Форма в архитектуре: Проблемы теории и методологии. – М.: Стройиздат, 1990. – 34 с.
2. Энциклопедический словарь Брокгауза-Эфрона. – СПб., 1890. – Т. 4.
3. Кринский В., Ламцов И., Туркус М. Элементы архитектурно-пространственной композиции. – М., 1968.
4. Соколов А. М. Основные понятия архитектурного проектирования. – Л., 1976.
5. Иконников А. В. Функция, форма, образ в архитектуре. – М.: Стройиздат, 1986.
6. Лебедева Г. С. Принципы формообразования в классической архитектурной традиции // Проблемы формы в архитектуре. – М., 1985.
7. Вопросы формообразования в современной архитектуре. – К., 1983.
8. Сомов Г. Ю. Пластика архитектурных форм в массовом строительстве. – 1986. – С. 8.
9. Тимофієнко В. Архітектура і монументальне мистецтво: Терміни та поняття. – К.: Головкиївархітектура, 2002. – С. 331.
10. Тиц А. А., Воробьева Е. В. Пластический язык архитектуры. – Москва: Стройиздат, 1986. – С.
11. Репин Ю. Г. Архитектура жилища. К., 2003. – С. 288.

Аннотация

Рассматриваются понятия архитектурной формы и архитектурной пластики в контексте эволюционного развития зодчества с учетом тенденций его развития в XXI ст. Разработана структурную схему взаимосвязи составляющих частей целостной архитектурной формы. Проанализировано степень изученности проблематики. Пересмотрены традиционные и дополнены новые средства и основы организации архитектурной пластики.

Ключевые слова: архитектурная форма, архитектурная пластика, композиция, структура.

Abstract

Considered the concepts of architectural form and architectural plastic in the context of the evolution of architecture considering trends in the twentieth century.

Keywords: architectural form, architectural plastic, composition, structure.